

УДК 378.14

Я. Малихіна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри соціально-

гуманітарних дисциплін

Харківського інституту банківської

справи Університету банківської спр

ави Національного банку України

УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ІЗ ЗОВНІШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ

Анотація. У статті розглянуто управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем. Визначено основні аспекти зовнішнього та внутрішнього середовищ ВНЗ. Розглянуто основні тенденції управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем. Розглянуто низку об'єктивних протиріч, які виникають під час управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: *управління, вищий навчальний заклад, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.*

Я. Малыгина

УПРАВЛЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕМ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ С ВНЕШНЕЙ СРЕДОЙ

Аннотация. В статье рассмотрено управление взаимодействием вуза с внешней средой. Определены основные аспекты внешней и внутренней среды вуза. Рассмотрены основные тенденции управления взаимодействием вуза с внешней средой. Рассмотрен ряд объективных противоречий, возникающих при управлении взаимодействием вуза с внешней средой.

Ключевые слова: *управление, высшее учебное заведение, внутренняя среда, внешняя среда.*

Y. Malyhina

**MANAGING THE INTERACTION OF HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS WITH THE ENVIRONMENT**

Abstract. The article considers the relationship management of higher education with the environment. The main aspects of external and internal environments universities. Basic Trends of interaction with the university environment. We consider a number of objective contradictions that arise when managing the interaction with the university environment.

Key words: *offices, higher education, internal environment, external environment.*

Постановка проблеми. Трансформації, що відбуваються в системі вищої освіти України в сучасних умовах формування ринкового середовища та інтеграції у європейський освітянський простір, найбільш концентровано проявляються в первинному ланцюжку системи – вищому навчальному закладі (ВНЗ).

Саме ВНЗ формують кадровий потенціал держави, творчий компонент головної виробничої сили суспільства. Пріоритетність завдання підготовки кваліфікованих спеціалістів ставить високі вимоги до ВНЗ стосовно проблеми підвищення ефективності їхньої діяльності.

Невідповідність між структурою підготовки випускників та структурою запитів ринку професійної праці зумовлює необхідність взаємодії вищого навчального закладу з зовнішнім середовищем, націленої на підвищення ефективності діяльності кожного з її учасників.

Слід зазначити, що вдосконалення діяльності вищих навчальних закладів можливе лише, якщо розглядати його як елемент єдиного господарського комплексу, який щільно пов'язаний з елементами соціально-економічного середовища, де органічно взаємодіють навчально-виховні та науково-дослідні процеси.

Одним із механізмів реалізації Національної стратегії розвитку освіти

в Україні на 2012 – 2021 роки визначено модернізацію системи управління освітою, яка передбачає здійснення управління на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проектів та моніторингу; розвиток моделі державно-громадського управління, посилення ролі та взаємодії усіх суб'єктів освітньої політики, у якій особистість, суспільство і держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами.

Тому, дослідження проблеми управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем належить до найбільш актуальних проблем сучасної теорії вищої освіти. Її актуальність зумовлена потребами практики, насамперед потребами різкого нарощування освітнього потенціалу нації, забезпечення конкурентоспроможності випускників університетів на ринку праці як всередині держави, так і на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні проблеми управління взаємодією педагогічних ВНЗ із зовнішнім середовищем висвітлено в працях І. Корнилової, В. Паламарчук, В. Пінчука, О. Попової, М. Поташника, В. Сергієвського, Ю. Таран, В. Шукшунова, А. Чернюк, А. Харківська, Є. Хриков, А. Хуторського, Н. Юсуфбекової та інших; упровадження педагогічних інновацій у діяльність школи вивчали Л. Березівська, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Паламарчук, П. Шемет, Р. Чуйко та інші.

Тенденції управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем розкрито в працях В. Гінзбурга, О. Козлової, В. Скар та інших. Розв'язанню проблеми підготовки вчителя до інноваційної діяльності присвячено наукові розвідки І. Авдєєва, Г. Єльнікової, Н. Клокар, О. Козлової, Є. Макогон, В. Паламарчук, О. Попової та інших.

Проблеми управління інноваційним розвитком школи розглядали М. Генсон, Г. Єльнікова, В. Качалов, В. Левшина, Є. Павлютенков, Ю. Похолков, С. Салига, Є. Сахарчук, Т. Сорочан, О. Спирін, Ю. Татур,

Г. Цехмістрова.

У дисертаційних роботах останніх років розглянуто загальні питання управління вищою освітою (С. Андрейчук, П. Вишневський, В. Мануйленко, В. Олійник, І. Трегубенко та інші); модернізації навчального процесу у вищих навчальних закладах освіти (О. Жигло, А. Зубко, Н. Дворнікова, Є Хриков та інші); окремі аспекти організації навчального процесу досліджували І. Драч, О. Євдокимов, О. Островерх.

Сьогодні системи управління навчальними закладами взагалі та педагогічними ВНЗ III – IV рівня акредитації зокрема потребують не тільки врахування інноваційних змін в освіті, а й передбачення їх у майбутньому, про що свідчать результати численних досліджень з проблем управління розвитком вищих навчальних закладів (Р. Вернидуб, В. Колпаков, В. Крижко, В. Олійник, Є. Хриков та інші).

На думку багатьох дослідників, педагогічний ВНЗ III – IV рівня акредитації як об'єкт управління істотно відрізняється не лише від виробництва, але й від школи. Відмінності об'єктів управління не можуть не відбиватися на змісті й методах вирішення управлінських завдань, а вдосконалення існуючих систем управління розвитком педагогічного ВНЗ потребує розробки відповідного наукового підґрунтя.

Мета статті: розглянути управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем. Визначити основні аспекти зовнішнього та внутрішнього середовищ ВНЗ. Розглянути низку об'єктивних протиріч, які виникають під час управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем.

Виклад основного матеріалу. Сучасний вищий навчальний заклад взаємодіє з різними об'єктами зовнішнього середовища – абітурієнтами, батьками, партнерами, банками, органами влади, громадськими організаціями, конкурентами, засобами масової інформації, страховими та інвестиційними компаніями, пенсійними фондами тощо.

До кожного з цих об'єктів потрібен свій науково обґрунтований підхід,

своя стратегія. Складність полягає в тому, що всі об'єкти пов'язані безліччю економічних, інформаційних, політичних, морально-психологічних, адміністративних зв'язків, які постійно впливають один на одного не тільки з вищим навчальним закладом, але й між собою.

У такому контексті особливого значення набуває необхідність вирішення проблеми теоретичного й методичного забезпечення управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем.

У широкому розумінні проблема (від грецького – перешкода, труднощі, завдання) – складне теоретичне або практичне питання, що вимагає вивчення та вирішення б.

В управлінській літературі проблема визначається як розбіжність між бажаним і реальним станом керованого об'єкта. Але при такому узагальненому розумінні втрачається специфіка двох принципово різних типів проблем: забезпечення стабільного функціонування та розвитку.

Проблеми розвитку виникають інакше та мають якісно інший характер. Як зазначають М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі, є два способи розгляду проблем. «Згідно з першим, проблемою вважається ситуація, коли поставлені цілі не досягнуті. Іншими словами, ви дізнаєтеся про проблему тому, що не трапляється те, що мало трапитися. Однак, як правило, керівники розглядають як проблеми тільки ті ситуації, в яких щось має статися і не сталося. Але як проблему можна розглядати також нереалізовану потенційну можливість. Наприклад, активний пошук шляхів підвищення ефективності певного підрозділу, навіть якщо це не є нагальною потребою, – випереджаюче управління. У цьому випадку ви усвідомлюєте проблему, коли розумієте, що слід зробити для поліпшення перебігу справ або для одержання вигоди з існуючої можливості»⁷.

⁶ Материали Всесоюзного научно-практического совещания, 6 – 9 июня 1978 г./ под редакцией Н.П. Мешкового. Челябинск, 1978. – 178 с.

⁷ Методичні матеріали, література з інформатики, нормативні документи, публікації про нові інформаційні технології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pcti-ketrin.blogspot.com/2009/03/blogpost_17.html. – Назва з титулу екрана.

Тут звертається увага на те, що виникають проблеми не тільки, коли дійсність, змінюючись, перестає відповідати необхідному (встановленій нормі, запланованому результату тощо), а й тоді, коли змінюється сама норма або з'являється можливість робити щось краще, а отже й необхідність змінити норму або мету.

В. Лазарев визначає проблему як невідповідність об'єктивно існуючої потреби й можливості її задоволення. Виявити проблему – означає виявити невідповідність між тим, що є, і тим, що має бути, та усвідомити неможливість усунути цю неузгодженість за допомогою вже відомих способів.

У межах цього загального розуміння проблеми він пропонує розрізняти одиничні проблеми та системні проблеми. Визначити проблему як систему – означає, на його думку, зафіксувати відмінності між бажаною та існуючою системою.

При системному визначенні проблеми всі одиничні проблеми, що є невідповідностями певних компонентів бажаної та існуючої систем, з'єднані в цілісну структуру, тобто визначаються як частини системи: проблема – це така ситуація, в якій існують загрози зниження ефективності будь-якої системи або можливість її підвищення; проблеми виникають через те, що або в керованому об'єкті відбуваються зміни, що порушують нормальний перебіг процесів у ньому, або об'єктивно формуються нові вимоги до цих процесів та їх результатів, або відкриваються нові можливості для підвищення ефективності керованих процесів; проблеми можуть мати власну структуру⁸.

Для виявлення причин виникнення проблеми необхідно зібрати та проаналізувати внутрішню й зовнішню (щодо організації) інформацію, яка має характеризувати середовище ВНЗ.

⁸ Управление развитием школы /под ред. М. М. Поташника и В. С. Лазарева].– М. : Новая школа, 1995. – 168 с.

Під середовищем ВНЗ розуміють сукупність усіх об'єктів, зміна властивостей яких впливає на освітню систему ВНЗ, а також об'єктів, властивості яких змінюються під впливом функціонування освітньої системи. Серед об'єктів, які перш за все впливають на діяльність ВНЗ слід назвати тенденції та особливості розвитку вищої освіти, євроінтеграцію, нормативні документи, керівників та працівників ВНЗ. Чинники зовнішнього середовища зумовлюють появу нових завдань, які має вирішувати ця система.

Одним із механізмів реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки визначено модернізацію системи управління освітою. Вона передбачає здійснення управління на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проектів та моніторингу; розвиток моделі державно-громадського управління, посилення ролі та взаємодії усіх суб'єктів освітньої політики, у якій особистість, суспільство і держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами.

Дж. Белл визначає «зовнішнє середовище організації» як таке, що «містить елементи, а саме: споживачі, конкуренти, урядові установи, постачальники, фінансові організації та джерела трудових ресурсів, релевантні відносно до операцій організації»¹.

Однак такий підхід, як зазначає Дж. Белл, не розрізняє різних шарів зовнішнього середовища. Зовнішнє середовище або середовище непрямого впливу, діє не безпосередньо на кожну окрему організацію, а на всі одразу. Це не означає, що їхній вплив менший за вплив факторів безпосереднього оточення².

1 Богиня Л. П. Інноваційні технології модернізації вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Л. П. Богиня // Вісн. технол. ун-ту Поділля. – 2004. – № 3, Т. 1. – С. 100–102.

2 Васильев Ю. С. Экономика и организация управления вузом / Ю. С. Васильев, В. В. Глухов, М. П. Федоров, А. В. Федотов. – СПб. : Издательство «Лань», 1999. – 448 с.

Ф. Котлер, у свою чергу, вважає, що зовнішнє середовище (макросередовище) складається з шести основних чинників: демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних і чинників культурного середовища⁵.

Відповідно до системного підходу щодо управління, кожна організація – це відкрита система, цілісність і життєздатність якої забезпечується завдяки елементам, з яких вона формується.

Сукупність цих елементів становить внутрішнє середовище організації. Його проектування й створення відбувається з огляду на специфіку діяльності організації, кола споживачів, ринкової кон'юнктури, умов господарювання тощо.

Система менеджменту при формуванні внутрішнього середовища організації має забезпечити відповідність характеристик його найважливіших складових умовам зовнішнього середовища, в яких організація функціонує.

Внутрішнє середовище організації формується керівниками відповідно до їх уявлень про те, які саме елементи забезпечать її ефективне функціонування та розвиток. Цим зумовлено існування різних підходів щодо структурування внутрішнього середовища організацій. Найчастіше в ньому виділяють п'ять складових: цілі, структура, технологія, завдання та персонал, який виконує ці завдання за допомогою відповідної технології⁴.

Отже, внутрішнє середовище ВНЗ можна визначити як сукупність складових освітньої системи та взаємозв'язків між ними, що систематично підлягають контролю з боку адміністрації та коригуванню з боку кадрового складу відповідно до сучасних тенденцій розвитку освіти.

5 Волович В. В. Болонский процесс и новая парадигма образования в Украине / В. В. Волович // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 189 – 199.

4 Виханский О. С., Наумов А. И. Менеджмент. – М. : Гардарики, 2000. – 528 с.

«Для того, щоб визначити стратегію діяльності організації та реалізувати її, керівництво повинне мати поглиблене уявлення як про внутрішнє середовище організації, її потенціал і тенденції розвитку, так і про зовнішнє середовище, тенденції його розвитку та місця, що займає в ньому організація. При цьому внутрішнє та зовнішнє середовища вивчаються перш за все для того, щоб визначити ті загрози й можливості, які організація має враховувати при визначення та досягненні цілей» 3.

Успіх організації залежить не лише від досконалості її внутрішнього середовища, а й від зовнішніх щодо організації сил. Вони прямо чи опосередковано впливають на її діяльність, ускладнюючи її чи відкриваючи перед нею нові можливості. Тому необхідний всебічний і ретельний аналіз характеру впливу зовнішніх сил на організацію, що дасть змогу приймати такі управлінські рішення, які поліпшуватимуть конкурентні позиції організації, забезпечуватимуть її ефективне функціонування та розвиток.

Зовнішнє середовище це сукупність господарських суб'єктів, економічних, суспільних і природних умов, національних та міждержавних інституційних структур та інших зовнішніх щодо підприємства умов і чинників.

Залежно від характеру впливу зовнішнє середовище поділяють на середовище прямої (мікросередовище) та непрямой (макросередовище) дії.

Зовнішнє середовище є складним, мінливим, взаємозалежним і, як правило, невизначеним. Його складність виражається у великій кількості факторів, на які організація мусить реагувати, а також рівень варіативності кожного з них. Складнішою є робота тієї організації, на яку впливає більше факторів. Під мінливістю зовнішнього середовища розуміється швидкість

3 Виханский О. С. Менеджмент : человек, стратегия, организация, процесс / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М. : Гардарика, 1995. – 528 с.

зміни оточення організації. Взаємозалежність факторів виражається у зміні одного фактора, що спричиняє зміни інших. У деяких з них зовнішнє середовище дуже рухливе (комп'ютерні технології, електронна, хімічна, фармацевтична промисловість, біотехнології). Менш рухливе воно у підприємств харчової, деревообробної промисловості тощо. Крім того, в межах одного підприємства більш рухливим є середовище для одних підрозділів, зокрема, науково-дослідних, маркетингових відділів, і менш рухливим – для інших, наприклад, виробничих.

Невизначеністю виступає необмежена кількість інформації про зовнішнє середовище і ймовірність її недостовірності. Організації, прагнучи знизити рівень невизначеності зовнішнього середовища, можуть застосовувати дві стратегії – пристосуватись до змін або впливати на середовище з метою зробити його сприятливішим для свого функціонування. Аналіз зовнішнього середовища «становить собою процес, за допомогою якого розробники стратегічного плану контролюють зовнішні щодо організації фактори, щоб визначити можливості та загрози для неї»³.

Аналіз зовнішнього середовища дав можливість дослідити його компоненти від стану яких істотно залежать процеси організації (її споживачі, постачальники, конкуренти, правове регулювання тощо).

Таке дослідження не має закінчуватися тільки констатацією того, в якому стані перебували компоненти зовнішнього середовища раніше або ж у якому стані вони перебувають зараз. Необхідно також розкрити ті тенденції, які характерні для зміни стану окремих важливих чинників, і спробувати передбачити напрямок їх розвитку з тим, щоб попередити загрози, які можуть чекати на організацію та передбачити можливості, які можуть відкритися перед нею в майбутньому³.

³ Виханский О. С. Менеджмент : человек, стратегия, организация, процесс / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М. : Гардарики, 1995. – 528 с.

На основі сказаного вище можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку вищої освіти необхідне виявлення нових підходів щодо управління системою освіти. Розв'язання визначених завдань у системі вищої освіти передбачає врахування змін соціальних умов, у яких працюють вищі навчальні заклади.

Підвищення вимог до випускників, посилення конкуренції на ринку освітніх послуг, поява нових технологій і засобів освітньої діяльності, зміни в ресурсному забезпеченні зумовлюють необхідність постійного вдосконалення освітньої діяльності та розвитку освітньої системи з метою адаптації до мінливого зовнішнього середовища.

Науково-теоретичні та організаційно-прикладні основи управління закладами освіти достатньо розроблені й висвітлені в працях вітчизняних і зарубіжних учених зокрема у таких аспектах: загальні теоретичні засади управління освітніми системами; інноваційні підходи до педагогічного менеджменту; гуманізація та демократизація управління тощо⁹.

Але слід зазначити, що проблема управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем потребує глибшого аналізу. Поетапне входження України до світового простору, інноваційні та модернізаційні процеси в освіті виявили істотні суперечності між потребами часу та реальним станом управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем.

Аналіз наукової літератури та нормативних документів дозволяє констатувати, що в сучасній вищій освіті позначилася низка об'єктивних протиріч: між усвідомленням сучасних вимог до модернізації вищої освіти, напрямів її здійснення з урахуванням полісуб'єктних властивостей сучасного суспільства та домінуванням моноспрямованої

⁹ Харківська А. А. Формування системи управління сучасного вищого навчального закладу / А. А. Харківська // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України «Наука і освіта»: зб. наук. праць / [гол. ред. О.Я. Чебикін та ін.] – Одеса. – 2010 – №4–5. – С. 116–126.

парадигми теорії організації управлінської діяльності; між законодавчо закріпленою необхідністю створення результативно діючої системи управління, взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем і недостатньо розробленими теоретико-методологічними засадами; між сучасними вимогами до якості вищої освіти та недостатнім рівнем ефективності управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем (відсутність єдиного підходу до управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем, недостатній рівень організаційно-управлінської компетентності керівництва, відсутність методичних розробок тощо.); між необхідністю залучення суб'єктів освітнього процесу до управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем, до визначення й реалізації відповідної стратегії та відсутністю теоретичного обґрунтування проблеми управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем в умовах полісуб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу; між традиційним розумінням функцій управління освітніми процесами як механізму забезпечення реалізації його складових та сучасним баченням його системи, орієнтованої на досягнення гуманістичних цілей, демократизацію суб'єктно-суб'єктних відносин, що забезпечують якість освітнього процесу; між вимогами впровадження інноваційних наукових напрацювань у практику ВНЗ та недостатньою розробкою питань щодо місця й ролі суб'єктів освітньої системи в технологізації цих процесів; між гуманістичною орієнтацією розвитку процесів освіти і невідповідністю керівників підрозділів ВНЗ до здійснення міжсуб'єктної взаємодії на демократичних засадах⁹.

⁹ Харківська А. А. Формування системи управління сучасного вищого навчального закладу / А. А. Харківська // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України «Наука і освіта» : зб. наук. праць / [гол. ред. О.Я. Чебикін та ін.] – Одеса. – 2010 – №4–5. – С. 116–126.

Виявлені протиріччя свідчать про те, що сьогодні система управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем потребує здійснення перетворень, приведення її у відповідність із міжнародними стандартами.

Це робить необхідним розробку ефективної моделі управління взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем.

Висновки. Сьогодні наукою управління напрацьовано засоби для вирішення багатьох завдань, що постають перед керівництвом ВНЗ III – IV рівня акредитації при управлінні взаємодією вищого навчального закладу із зовнішнім середовищем, проте досвід свідчить, що керівництву ВНЗ не достатньо лише знати про ці засоби й уміти їх застосовувати.

Необхідно пам'ятати, що управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем відбувається в умовах соціальних та економічних змін та модернізації сучасної вищої освіти.

Вищий навчальний заклад як об'єкт управління істотно відрізняється не тільки від виробництва, а й від школи. Відмінності об'єктів управління не можуть не відбиватися на змісті й методах вирішення управлінських завдань, тому актуальним є створення ефективних систем управління взаємодією ВНЗ із зовнішнім середовищем і, відповідно, спеціальних наукових досліджень.